

GREGOR KREK IN ZAČETKI ZNANSTVENEGA RAZISKOVANJA KULTURE DRUGEGA

JURIJ FIKFAK

Avtor obravnava nekatera vprašanja Krekovega razmerja do drugega in do ljudske kulture, načjenja vprašanja socializacije, razvoja strokovnih in znanstvenih žanrov in nacionalizacije spoznavnih, in s tem tudi znanstvenih praks.

Ključne besede: Gregor Krek, socializacija, strokovni in publicistični žanri, ljudska kultura.

The author deals with certain issues of Krek's relationship to the Other and folk culture, and he addresses the issues of socialization, the development of expert's and scientific genres, and nationalization of the cognitive practices and scholarship.

Keywords: Gregor Krek, socialization, technical and journalistic genres, folk culture.

Kultura ljudstva je bila na Slovenskem prvič temeljiteje tematizirana že v Santoninovem poročilu o popotovanju po slovenskih tleh [Santonino 1992 (1487)]; v njem je Santonino bralcu razkril svojo, v veliki meri uživaško naravo popisovalca ljudske kulture, predvsem njenih kulinarčnih dobrin. Vrhunec opazovanja ljudske kulture je bila v času baroka gotovo Valvasorjeva *Slava Vojvodine Kranjske* [1689], v kateri je ljudska kultura ena od osrednjih vsebin; njena značilnost je hkrati njena bogatost, raznovrstnost in regionalna definiranost, katere del ali zaznamovalec je tudi jezik. Z Antonom Tomažem Linhartom, ki je v svojem *Poskusu zgodovine Kranjske* [1788 in 1791] sledil Karlu Gottlobu Antonu [prim. Novak 1986], je postala ljudska kultura osnova in temelj slovenske in slovanske zgodovine. Ni še povsem jasno, koliko je poznal ali sledil Hamannovemu učencu Herderju, ki je odkril slovanski svet; gotovo pa se je njegova podoba ljudske kulture prav po tem predromantičnem barvanju pogleda na svet bistveno razločevala od tiste, ki jo je ponudil Balthasar Hacquet v svoji upodobitvi ljudstev na Slovenskem in Hrvaškem. Ne le v delu *Abbildung und Beschreibung ...* [1801–1808], marveč tudi v komunikaciji z Augustom Schlözerjem in zapisovanju za njegov *Staatsanzeiger* je Hacquet melanholični opazovalec ljudske kulture, pozoren predvsem na njene zastranitve in čudaštva, ki so v sporu s piščevo ranocelniško naravoslovno izobrazbo, navdihnjeno in uokvirjeno s pogledom francoskega razsvetljenstva iz srede 18. stoletja [prim. Fikfak 2003].

Linhart je tako premaknil pozornost pisanja zgodovine z zgodovine kulture posebnega, elitnega na kulturno zgodovino splošnega, običajnega. Posebnost, dragocenost in svojevrstnost (torej posebno identiteto) slovenske, slovanske zgodovine, o kateri pričajo splošne prakse ljudske kulture, sta v prvi polovici 19. stoletja nadgradila dva zbiralca in raziskovalca, Emil Korytko, ki je izšel iz poljske etnografske šole [prim. Novak 1972, 1986], in Stanko Vraz,

na katerega je v veliki meri vplival Vuk Karadžić; oba sta identiteto slovenstva utemeljevala s konkretnimi pričevanji in zbirkami te kulture, tj. z ljudskimi pesmimi. Ob teh akcijah je razmeroma neopaženo delo nadvojvode Janeza in njegovih sodelavcev, ki so ljudsko kulturo odkrivali v okviru državoznanskih vprašalnic in akcije, poimenovane Göthova serija ali Göthova topografija [Katschnig Fasch 1982; Kuret 1979a, b; Fikfak 1999]; njen nemški del je bil objavljen v povzetku, slovenski pa je začel izhajati več kot sto let pozneje in prispel do črke J [Kuret 1985–1993]. V 40. letih 19. stoletja so Bleiweisove *Novice* začele odpirati prostor [Fikfak 1988a], ki je omogočal tudi odkrivanje ljudske, nacionalne kulture [Fikfak 1999].

Narodopisje, ljudopisje, etnografija, ljudoznanstvo ipd. [Baš 1984; Fikfak 1999] so bila okvirna, zelo gibljiva, nestalna in približna poimenovanja, ki so piscem in bralcem pomenila smer in pot odkrivanja ljudske kulture, njenih splošnosti, npr. v domoznanskih opisih, ali posebnosti, npr. v zapisih pregovorov ali pesmi.

PROSTOR OBJAVLJANJA IN PREDVIDENI NASLOVNIK

Slovensko pišoči in beroči prostor je torej imel že v 40. letih 19. stoletja *Novice* in velika zasluga Janeza Bleiweisa je, da je spodbudil številne pisce k objavljanju ljudskega izročila. Tako je npr. Jakob Volčič od leta 1849 v *Novice* pošiljal ljudske pesmi, pregovore, šege in navade ... [Fikfak 1988b]. Gregor Krek je začel že kot osemnajstletnik objavljati svoje spise prav v *Novicah*. Leta pozneje je sam zapisal, da so *Novice* mimogrede odpirale veliko pomembnih vprašanj, na katere so potem našli odgovor.

V 50. in 60. letih je lahko zbiralec, npr. Matija Majar, pisal v *Slovensko Bčelo*, Matija Valjavec je objavil tehtne zapise v *Slovenskem glasniku*, v 70. letih sta tudi Majar s *Slavjanom* in Davorin Trstenjak z *Zoro* dajala prostor zapisom o ljudski kulturi. Pravi prostor za tehtnejše opisovanje ljudske kulture pa se je odprl šele v 80. letih s *Kresom*, pri katerem je bil sourednik tudi Gregor Krek, ki je tam objavil dva tehtna spisa, deloma ponatisnjena tudi v drugi izdaji *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*, in z *Ljubljanskim zvonom*, v katerem je leta 1887 izšla tudi Štrekljeva prošnja za nabiranje ljudskih pesmi. Ves ta čas je bilo na voljo nekaj prostora tudi v *Letopisu Matice Slovenske*, v katerem pa so največ objavljali Davorin Trstenjak, Peter Hicinger idr. Ti so pisali predvsem historične in mitološke spise, ki so bili tako kot mnoge teorije o izvoru Slovencev konstitutivni v konstruiranju posebnega slovenskega pogleda na svet, vendar so bili že za takratno dožemanje znanosti manj relevantni. O tem in o vprašanju, kaj je znanost, priča tudi spor med Dragotinom (Karlom) Dežmanom in Davorinom Trstenjakom [prim. Fikfak 1999], ki ga povzema poročilo v *Slovenskem glasniku*.

Prav zaradi nediferenciranega prostora objavljanja je sredi 19. stoletja še veljalo splošno prepričanje, da lahko v slovenskem jeziku vsi delajo na področju narodopisja, zemljepisa, ljudopisja in da lahko vsi prispevajo k njegovemu razcvetu [Fikfak 1999: 141].

V nemškem jeziku je bil prostor objavljanja neprimerno obsežnejši in bolj diferenciran. Svoj prvi temeljiti znanstveni spis, tj. disertacijo *Über die nominale Flexion des Adjectivus im alt- und Neuslovenischen* je Krek objavil leta 1866 v nemškem jeziku, v letnem poročilu štajerske deželne realne gimnazije v Gradcu, leta 1869 pa v istem glasilu objavil svoj prvi obsežnejši spis o mitologiji *Ueber die Wichtigkeit der traditionellen Literatur als Quelle der Mythologie*, ki je bil potem deloma predelan in ponatisnjen v obeh izdajah *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*.

Posebej v leta 1876 na novo ustanovljenem Jagičevem *Archiv für slavische Philologie* je imel Krek več možnosti za objavo svojih znanstvenih spisov. V njem je leta 1876 objavil tudi spis »Beiträge zur slavischen Mythologie. I. Veles, Volos und Blasius«. A očitno je Vatroslav Jagić nasprotoval Krekovim zamislim in interpretacijam slovanske mitologije, tako da je to tudi edina razprava, objavljena v tem znanstvenem časopisu.

Tako je Krek objavljal v drugih glasilih v nemščini, predvsem pa je bil zaposlen s samimi predavanji in svojim osrednjim življenjskim delom, 'Uvodom v slovansko literarno zgodovino' [prim. Dolenc 2005]; prva izdaja Uvoda... je izšla leta 1874, druga pa v letih 1886–1887 na kar 887 straneh. Po drugi izdaji Uvoda... je leta 1891 za monumentalno serijo o kulturi in zgodovini Avstro-Ogrske *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild* prispeval pregled zgodovine slovenske literature [prim. Dolinar 2005]; leta 1893 je v *Analecti Graecensii* komentiral zgodovino ruskih ženitovanjskih šeg in leta 1895 skupaj s sinom Gojmirom izdal izbor pesmi slovenskih pesnikov v knjigi *Slavische Anthologie*.

Daljše spise v slovenskem jeziku je Krek objavljal predvsem v *Kresu*, kjer je bil sodelavec urednika Jakoba Sketa. Gre za dva spisa, o *Kresu*, s katerim je skušal deloma utemeljiti tudi izbor poimenovanja za nov časnik, in o *Polyfemu*, s katerim je dokazoval možnost istočasnosti, tj., da je lahko zgodba o enookem kiklopu del ljudskega izročila in jo je kot tako zapisal Homer, lahko pa je Homerjeva ubeseditev prek dijakov prišla tudi v slovensko ljudsko izročilo. Krek je daljše besedilo o zbiranju ljudskih pesmi izdal tudi v *Slovenskem narodu*, Josip Jurčič je te zapise Gregorju Kreku, še kot uredniku Slovenskih narodnih pesmi ponatisnil v *Listkih* leta 1873.

Vilko Novak v svojem delu *Raziskovalci slovenskega življenja* govori o tem, da Krek s slovenskimi besedili ni uresničil tistega, kar je napovedal in naredil z nemškimi [Novak 1986]. Novakova kritika nas navaja na premislek o predvidenem naslovniku in dejanskem bralcu strokovnih in znanstvenih spisov v drugi polovici 19. stoletja, posredno pa tudi o tem, kateri publicistični in strokovni žanri so bili v tistem času mogoči in priljubljeni.

Naslovnik objavljanja je bil slovensko beroči izobraženec, na začetku predvsem duhovnik, pozneje tudi drugi stanovi, kar je razvidno iz spreminjanja strukture seznama naročnikov v *Novicah* in drugih časnikih [prim. Fikfak 1988a; Rozman 1970]. Zanesljivo je bilo število bralcev na posamezen časnik nekajkrat večje, kakor je danes. Specifično občinstvo je zahtevalo tudi posebno oblikovanje besedil. Ta niso smela biti, kakor ugotavlja Anton Janežič, posebej zahtevna, marveč so se morala prilagajati bralcu. Kljub zavedanju o razmeroma majhnem in ozko naslovljenem občinstvu in takim navodilom je npr. *Slovenska*

bčela izhajala le slaba štiri leta (1850–1853), *Slovenski glasnik* pa 11 let (1854, 1. številka in potem od 1858–1868); v 70. letih sta tako *Slavjan* kot *Zora* propadla, v 80. letih pa je nehal *Kres* izhajati po šestih letih (1881–1886), le *Ljubljanski zvon* in pozneje *Dom in svet* (od leta 1895) sta dosegla številnejše bralce in sta izhajala vse do druge svetovne vojne. Do 90. let 19. stoletja pa so izhajale *Novice*.

V drugi polovici 19. stoletja je bilo narodopisje na Slovenskem mogoče objavljati v več žanrih – v potopisnih, domoznanskih, strokovnih in znanstvenih besedilih. Za potopisne spise je tipičen položaj, v katerem pripovedovalec poroča o posebnem, nenavadnem bodisi v tujem, npr. Baraga ali Knoblehar, ali lastnem okolju, npr. Majar, Cegnar. Z instrumentalizacijo pri Franu Levstiku in ironizacijo pri Franu Erjavcu je postal ta žanr za potopisje manj zanimiv, pri Cegnarju se je pripovedovalec obrnil vase, pri Ahasverju (Pavel Turner) in Janezu Mencingerju pa v pripoved o ljudeh.

Drugi, zelo pomembni prostor za narodopisni zapis so ponujale državoznanske topografske akcije in domoznanski spisi, v katerih so pisci odkrivali domači kraj in ga predstavljali na bolj ali manj na urejen način. Pri tem sta bila mogoča dva prijema ali pogleda: opisovani drugi je lasten, vendar zanimiv za širšo publiko; poročila financira država ali pa so namenjena državi ali vladarju (npr. akcije učiteljev), zato jih gre obravnavati znotraj državoznanskih akcij. Posebej omeniti in poudariti velja dve: prva je še iz prve polovice 19. stoletja, tj. akcija nadvojvode Janeza ali t. i. Göthova topografija (na Slovenskem ni bila objavljena in je lahko le posredno vplivala na dogajanje in raziskovalno prakso), od 80. let 19. stoletja pa akcije učiteljev z opisom okrajnih glavarstev ali duhovnikov v zgodovinah fara [Fikfak 1999], v katerih so geografsko in zgodovinsko izobraženi popisovali svoje okraje in pri tem velikokrat uporabljali osnovni seznam vprašanj. Temeljitejša preučitev tega obdobja bo morala upoštevati tudi Carla Czoerniga *Ethnographie* in druga dela, ki so verjetno vplivala na razvoj domoznanskega žanra na Slovenskem.

Za 19. stoletje so na Slovenskem značilne zbiralske akcije številnih posameznikov, opazni in relevantni rezultati pa so bili objavljeni v treh zbirkah, tj. Vrazovi in Korytkovi zbirki ljudskih pesmi še v prvi polovici 19. stoletja in v Štrekljevi zbirki, ki je začela izhajati sredi 90. let in pri kateri je bil pomemben člen in predhodnik prav Gregor Krek, ki je zaradi težav z založnikom, Slovensko matico in njenim odborom, odstopil kot urednik zbirke ljudskih pesmi [prim. Klobčar 2005]. Matija Valjavec je objavil zbirke povedk, sam Krek, ki je vabil k zbiranju gradiva ljudskega izročila, je objavil le dve jezikovno prilagojeni oziroma posodobljeni ljudski besedili.

Strokovne spise v slovenskem jeziku je bilo mogoče objaviti na različnih mestih. Veliko strokovnih spisov, posebej s področja mitologije, je objavil Davorin Trstenjak in si v Jagičevem pregledu strokovnih in znanstvenih spisov s področja slovanske filologije [1876] prislužil nedobrohotno oceno. Za znanstvene spise je že zaradi vsega potrebnega aparata primanjkovalo prostora. Drugi razlog, da ni bilo znanstvenih objav v slovenščini, je bil prevladujoči jezik znanstvenega diskurza, tj. nemščina kot *lingua franca* vseh Slovanov in kot tisti pogoj, ki je omogočal kariero tudi univerzitetnemu učitelju. Tako so bila eden od pogojev, ki ga je Krek

moral sprejeti, predavanja v nemškem jeziku. Šele Štrekelj, ki je zasedel katedro, namenjeno tudi slovenskemu jeziku, je mogel nekaj ur predavati v slovenskem jeziku.

VPRAŠANJA SOCIALIZACIJE

Pri raziskovalcih ljudske kulture v 18. ali 19. stoletju je verjetno vprašanje socializacije kot tistega kriterija, ki določa, katero smer in horizont raziskave si bo raziskovalec izbral, eno najodločilnejših. Gre za premislek o tem, kako so posebej raziskovalci, zbiralci in zapisovalci doživljali primarno socializacijo praviloma v drugem in drugačnem okolju kot sekundarno. Primarno socializacijo so, tako sklepamo po podatkih v *Slovenskem biografskem leksikonu*, praviloma doživljali na deželi, na kmetih, med t. i. preprostim ljudstvom, kjer so imeli dostop do ljudske kulture, so z njo živeli, jo interiorizirali in je bila in postala zanje nevprašljiva. V času sekundarne socializacije, tj. času dvoma o svetu, ki obdaja človeka [prim. Berger in Luckmann 1988], so navadno živeli v večjem mestu, v internatu, se učili v gimnaziji in se domov vračali za daljše počitnice. Kot dijaki ali študentje so imeli velikokrat drugačen status, povezan pogosto s predvidevanjem, da bo dijak ali študent postal duhovnik oziroma izobraženec, ki bo živel v mestu.

Premislek o Balthasarju Hacquetu [Fikfak 2003], o njegovem ambivalentnem dojemanju ljudske kulture, omogoča domnevo, da je prav socializacija ena bistvenih sestavin raziskovalčevega horizonta in poudarkov. Treba bi bilo natančno preučiti socializacijo najpomembnejših raziskovalcev, da bi se izostril pogled na to, kako so se rekrutirali raziskovalci ljudske kulture. Pri tem je treba biti pozoren na dve smeri, ki skupaj oblikujeta recepcijo ljudskega: najprej gre za čas otroškega doživljanja šeg in navad, ljudske vernosti, tj. prazničnega leta Slovencev, nato pa za odločitve, povezane z duhovniškim poklicem, ki je številnim fantom in njihovim družinam (tudi Krekovi) omogočal preživetje in družbeni vzpon.

Tipična pot je verjetno potekala na naslednji način: bister bajtarski ali kmečki otrok je postal ministrant, opazil ga je domači župnik in mu omogočil nadaljnje šolanje, najprej v gimnaziji, nato na univerzi. Če je bil rojen v prvih 20. letih 19. stoletja, je najverjetneje postal duhovnik; med njimi je bilo veliko liberalnih duhovnikov, npr. Matija Majar Ziljski (1810) in Jakob Volčič (1815), nekateri, npr. Luka Jeran, Volčičev sopotnik je iz zagovornika ljudskega zapisovanja¹ postal nasprotnik tistega ljudskega, ki ga ni mogoče zajeti v cerkvene okvire. V poznejših generacijah je bila za mladostnika izbira lažja: tako kakor Gregor Krek je bil velikokrat določen za duhovniško pot, a se je potem odločil drugače in postal učitelj, pravnik...

Krekov življenjepiš² kaže, kako težko je bilo Gregorju Kreku zapustiti dom v Četeni

¹ Luka Jeran piše Jakobu Volčiču o svojem srečanju s Stankom Vrazom v Zagrebu in o navodilih za zbiranje gradiva ljudskega izročila [Fikfak 1988b: 203–208].

² Na podlagi dolgoletnih raziskav ga je sestavil in napisal Janez Dolenc; obj. tudi v tem zborniku.

Ravni. Dom je postal točka ambivalentnih misli in občutkov, med domotožjem in razočaranjem.

Treba bi bilo preučiti domnevo, koliko so prav specifične poti socializacije, izobraževanja in prehoda iz obdobja otroštva, tj. harmoničnega, neproblematičnega in nevprašljivega sveta, v katerem sta materino naročje in ljubezen nedvomna in v katerem je otrok spoznaval kolektivni svet ljudske kulture, v obdobje mladostništva, tj. problematiziranega razmerja do sveta, njegovih vrednot in premisleka o svojem položaju v njem, sveta odtegnjene matere, kar se je zgodilo v okolju, ki je bilo ljudski kulturi tuje ali celo sovražno, saj je gradilo na uspehu in na posamezniku – kako je vse navedeno pripomoglo in prispevalo k temu, da je postalo odkrivanje ljudske kulture tako pomembno. Ne gre le za meščanstvo, ki je odkrilo posebno identiteto, gre predvsem za tiste plasti meščanov, ki so imeli svoje korenine še v podeželskemu okolju in so postali meščani s specifičnim prehodom oziroma družbenim vzponom. Na eni strani so živeli v mestu in jih je zato mogoče primerjati tako s starimi, habituiranimi meščani, kakor z meščani v drugih mestih in državah, na drugi pa so se vračali k izvirom, k novo odkritemu slovenstvu, ki je živelo na podeželju, na kmetih, torej tam, od koder so bili sami ali njihovi starši.

Zdi se, da je bilo prav zaradi takih izhodišč in implicitne ambivalence vnaprej programirano občasno nelagodje z marsikdaj tujo mestno kulturo, ki je omogočala družbeni vzpon in je v opisih ne najdemo.³ Prav tako ni zaslediti refleksije samega družbenega vzpona – mesto in kultura sta bili nevprašljivi. Hkrati pa se pojavi konflikt s subkulturo podeželja, ki se najbolj kaže v samo-cenzuriranju nekaterih ljubezenskih vsebin, npr. pri zbirki ljudskih pesmi, a tudi v iskanju avtohtone ljudske kulture.

ZNAČILNOSTI ZNANSTVENEGA DISKURZA

Spor med Trstenjakom in Dežmanom, ki sicer ni bil povezan z vprašanji narodopisja in raziskovanja kulture drugega, je odprl nekatere pomembne premisleke o strokovnosti in znanstvenosti raziskovanja. Razlika med znanstvenim in ne-znanstvenim je bila v veliki meri definirana z jezikom, saj je nemščina kot *lingua franca* oblikovala ekslingualni in eksteritorialni diskurz. Tako sta Vatroslav Jagić leta 1876 in Fran Pastrnek 1892 svoj pregled dosežkov slovanske filologije objavila v nemškem jeziku, v *Archiv für slavische Philologie* [Fikfak 1999: 208-209]. Drugo razliko lahko označimo kot začetek epistemološkega reza, s katerim se je na Slovenskem najprej uveljavilo razmejevanje med znanostjo in laiškim, amaterskim ali celo šarlatanskim pogledom in dojemanjem resničnosti ljudske kulture. Mejo je najprej zakoličila univerzitetna izobrazba in v veliki meri položaj na univerzi (Krek, Štrekelj idr.) ali akademiji (Valjavec). To mejo sta pri svojem pregledu upoštevala tudi Jagić

³ Izjema je Fran Cegnar s svojim »mestnim potopisom« »Trst« v *Slovenskem glasniku* 1854.

in Pastrnek, ki sta našela naslednje avtorje – univerzitetne profesorje Miklošiča, Kreka, Štreklja, Oblaka, Murka, uradnika Navratila in tajnika akademije Valjavca.

S tem sta izpolnila prvi pogoj znanosti, ki govori o avtoreferencialni definiciji, da o tem, kaj je znanost in kdo je znanstvenik, odloča sama znanost. O tem, kaj je amatersko ali šarlatansko, pa govori tudi Jagičev komentar Trstenjakovih mitoloških prizadevanj.

Drugi vidik, ki se je postavil s Krekom, Valjavcem in drugimi, je na eni strani profesionalizacija etnografskega oziroma folklorističnega pogleda, na drugi pa postopna hermetičnost znanstvenega diskurza, ki je postajal za širšo publiko nerazumljiv, o čemer je govoril Valjavec, ko loči raven splošne informacije, zanimive za širše občinstvo, in informacije za strokovno publiko. Tako se krog znanstvenega diskurza zapre [prim. Thompson 1994].

Pri tem začetnem rezu, razmejevanju z laičkimi prizadevanji, je sodeloval tudi Gregor Krek in ga v veliki meri tako kot Fran Miklošič tudi sodoločal in sooblikoval. Dokončni epistemološki rez znotraj slovenskega jezika, ki je s tem uveljavil tudi slovenski znanstveni diskurz, pa se je zgodil tako s Štrekljevo akcijo zbiranja slovenskih ljudskih pesmi kakor z Murkovim programom v *Letopisu Matice slovenske* sredi 90. let 19. stoletja [prim. Slavec Gradišnok 2000]. Mogoče je prav zaradi slovenskosti obeh akcij ta dokončni rez tudi obveljal kot meja med znanstvenim in pred- ali ne-znanstvenim raziskovanjem kulture drugega na Slovenskem in je bil tudi zato Gregor Krek s svojim, prevladujoče nemško pisanim delom potisnjen nekoliko na stran.

Ta značilnost pa nas vodi k vprašanju o potrebi po iskanju etnosa kot temeljni, bolj ali manj stalno navzoči kategoriji v zapisovanju kulture drugega, ki se največkrat razkrije kot raziskovanje kulture svojega in ki se začenja že z predromantičnimi raziskovalci.

Vzporedno branje in primerjalna raziskava različnih raziskovalcev kulture drugega v slovenskem in nemškem prostoru (npr. Hacquet, Schlözer, Anton, Linhart za čas razsvetljenstva; Göthova serija, Carl Czoernig za državoznanske akcije; Krek, Karl Weinhold, Willhelm Mannhardt za čas znanstvenih začetkov raziskovanja) omogočata ugledati dejstvo, da se tako na Nemškem kot na Slovenskem germanizacija ali slavizacija, slovenizacija raziskovalčevega pogleda začne s Hamannom in Herderjem na nemški in Antonom na slovanski oziroma Linhartom na slovenski strani. Ob takem izhodišču bi bilo treba Linhartovo razsvetljenško pozicijo v okviru razvoja etnologije drugače, natančneje premisliti. Ob teh etnizirajočih pogledih so bili še vedno uveljavljeni državoznanski z nadvojvodo Janezom ali Czoernigom, ki so želeli s poudarki na opisu lokalnega in partikularnega in z upravljalnim, združujočim pogledom iz državnega središča preseči dileme in naraščajoče probleme časa, ki je bil vedno bolj nacionalno in vedno manj državno definiran in naravnan. Gregor Krek je najprej po svoji osnovni panslavistični orientaciji, po svoji filološki izobrazbi in po svojem položaju nadaljeval smer, ki jo je začel Linhart s *Poskusom zgodovine Kranjske*, smer, ki je etnizacijo ali nacionalizacijo raziskovalne - znanstvene tematike videla kot del vsesplošnega projekta. Mannhardt se je pritoževal nad pretečo slavizacijo, Valjavec [1866: 23] idr. pa so v njej zagledali edino možnost nasproti naraščajoči germanizaciji pogleda, ki ga je npr. v

Gradcu zastopal Karl Weinhold s svojimi predavanji o nemški mitologiji [Eberhart 1994]. Tako lahko domnevamo, da sta na Kreka vplivala tako slovanski filolog Fran Miklošič z Dunaja kakor germanista Karl Weinhold ali Jacob Grimm.

Nacionalizacijo pogleda je mogoče razumeti znotraj iskanja in najdenja lastne identitete in hkrati kot odgovor na nacionalizacijo, ki jo izvajajo predstavniki drugega naroda. Pri tem pa se je tako pri Nemcih kot Slovanih zgodila problematična instrumentalizacija ljudstva, ki je postalo objekt, saj je vedno priča o nečem drugem kakor o sebi in je za raziskovalca vrnitev v nepozabno, tudi nedoživeto otroštvo.

Referenčna mreža je eden od pomembnih kazalcev raziskovalčevega položaja, tako v obstoječem znanstvenem diskurzu kakor glede na znanstveno paradigmo, za katero se zavzema raziskovalec. Nelagodje, s katerim tako sodobniki kot današnji raziskovalci sprejemajo Krekovo delo, odpira vprašanja o Krekovem položaju v takratnem in sodobnem znanstvenem diskurzu. Krekova odločitev za tradicionalno literaturo in razumevanje problematike najprej kažeta na tematiko, ki je veliko bližja raziskovalnemu horizontu folklorista kot literarnega zgodovinarja ali jezikoslovca. Nelagodje, s katerim so zgodovinarji ved obravnavali Gregorja Kreka, je do neke mere navzoče še danes. Kaže pa na nelagodje z znanstveno paradigmo, ki jo je sporočal Krek, a se ni uveljavila, oziroma se je v spremenjeni obliki in znotraj drugačnih okvirov (npr. pri Toporovu) pojavila šele dobro stoletje pozneje. Gregor Krek je tako primer učitelja brez pravih posnemovalcev; hkrati pa je s svojim raziskovanjem implicitno spregovoril in s svojimi koncepti razmejil dotedanje večinoma amatersko, poljubno ukvarjanje z raziskovanjem ljudskega izročila od znanstveno usmerjenega in podkrepljenega.

Njegova delitev na formalno in realno stran tradicionalne literature nakazuje delitev, ki so jo potem izvedli z binarno opozicijo med modelom, sistemom in konkretizacijo, realizacijo. Šege in jezik so okvir, ki omogoča različne realne vsebine. V opisih, npr. šeg in navad, je Krek uporabljal etnografski sedanjik, obliko, katere namen je zamrzniti pogled na kolektivno in socialno nediferencirano prakso in pri kateri obstajata podeželje in ljudska kultura kot raziskovalni toposa le nekdaj (navadno boljše) in danes (navadno slabše – marsikod v izumiranju).

DEFINICIJA LJUDSKEGA

Krek je zelo jasno razpravljal o znanstvenem in ljudskem diskurzu. Pri tem slednjega ni problematiziral, temveč ga je skušal postaviti, ko je zapisal, da ljudstvo rado *etimologizuje* in *historizuje* in da to dela znotraj splošnega razumevanja (common sense).

Ob fascinaciji nad ljudsko etimologijo in historiziranjem, zgodovinjem je Krek hkrati postavljajl mejo z znanostjo. Ločil je ljudsko – narodno, ki je lahko dokaz moči ljudske kulture in kulture nasploh, in samo znanost, ki ima opraviti s povsem drugačnim premislekom. Tematizacija razmerja med ljudskim in znanstvenim:

Ti zgledi jasno kažejo, da ima prosti narod zares v marsičem svoje posebne zgodovinske nazore, izvirajoče iz žive domišljije ali obraznosti njegove. Ta ga dela sposobnega, da si po svojem tolmači prav tako veličastne nebesne prikazni kakor vse okoli sebe, kar koli vzbuja njegovo pozornost in zvedavost. Kako je kos gomilam in skalam udahnoti zgodovinsko življenje, tako mu ni nič nenavadnega nekterim kamnom prisvojiti nenavaden izvor in izvenredne moči. [Krek 1883: 164-165]

Gregor Krek je tako v razpravi »Ueber die Wichtigkeit der slavischen traditionellen Literatur als Quelle der Mythologie« kakor v obeh izdajah *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte* ponudil zanimivo definicijo ljudskih pesmi:

Sprechen wir von Volks- oder Naturliedern, so meinen wir darunter diejenigen, die nicht bloss vom Volke recitirt werden, sondern auch von demselben gedichtet wurden, wo also gewissermassen ein ganzes Volk Dichter ist in dem Sinne, dass das Lied, das allerdings irgend einmal nur von einem, in dem sich aber die Denkungsweise des ganzen Volkes abspiegelt und in dem Falle für das ganze Volk Dichter ist, geschaffen ward, eilends Gemeingut des ganzen Volkes wird, weil es aus dem Volksgeiste herausgesungen worden. [Krek 1869: 68]

Za samo analizo je smiselno ta odstavek podrobneje razčleniti. Iz njega lahko izpeljemo naslednje ugotovitve:

- ljudske (v Krekovem času »narodne«) oziroma naravne pesmi ljudstvo (»narod«) ne le recitira, ampak tudi pesni;

- kljub temu obstaja samo en avtor pesmi;
- pesnik pesni za vse ljudstvo in
- podaja način mišljenja vsega ljudstva;
- pesem je zato skupno splošno dobro vsega ljudstva,
- saj izvira oziroma je zapeta iz ljudskega duha.

Osnovni pogoj ljudske pesmi in s tem ponovljenega, predstavljenega, reproduciranega načina mišljenja vsega ljudstva je anonimnost avtorja, ki služi ljudstvu. To zapleteno in kompleksno definicijo doseže Krek šele s presenetljivim miselnim obratom, ko preskoči razliko med partikularnostjo in totalnostjo, ko je *splošno ilustrirano s posamičnim primerom* [Krek 1887: 482].

Medigro med posameznikom – pesnikom in med množico – ljudstvom razreši tako, da uporabi ponovitve: *vse ljudstvo, posameznik z ljudskim mišljenjem*. Posameznik je tisti, v katerem se zrcali način mišljenja vsega ljudstva in ki je v takem primeru pesnik za vse ljudstvo; v takem primeru postane tudi pesem takoj splošna dobrina vsega ljudstva, saj je bila zapeta iz ljudskega duha, duše.

Ta obrat je presenetljivo lasten tudi izjavi, po kateri je jezik konstitutiven za narod in je hkrati narod.

Iz Krekovega izvajanja lahko sklenemo še naslednje: povezave, ki jih lahko na podlagi

njegove definicije oblikujemo, kažejo, da je vsak člen mreže med seboj strogo tesno povezan. Ko odpade en člen, odpadejo tudi drugi pogoji, potrebni za to, da je pesem ljudska. Eden takih pogojev, ki jih Krek istočasno prepozna in pripozna kot sestavni del in pogoj ljudske pesmi, je variantnost.

Auf diese Weise in den Mund aller übergegangen wird an dem Liede manches umgestaltet, wie ja auch an der Sprache, der Sage oder den Sitten geändert wird, die man vielfach Zeit und Umständen anzubequemen trachtet. Ja mitunter ist selbst dieses letztere nicht notwendig und geschieht die Veränderung ganz absichtlos, woraus sich die zahlreichen Varianten ganz kurzer serbischer und russischer Lieder und der specielle Fall erklären lässt, dass dieselbe Sängerin in Italien, so oft sie aufgefordert ein bestimmtes Lied sang, dasselbe wieder anders vortrug und sie darauf aufmerksam gemacht antwortete: ich kann nicht dafür, mi viene così. [Krek 1869: 69]

Zbiralec nima nikakršne pravice posegati v besedilo:

Ne trebalo bi nam toliko besed, ako bi knjiga bolje ustrežala znanstvenim potrebam. Nikoli ni povedano, kje je nabiralec kaj slišal in od koga. Vrhu tega pa še založnik v uvodu to berilo češkemu občinstvu nekako čudno priporoča, Pravi namreč, da je te priče spisal pisatelj, ki je k temu posebno sposoben. Ali spisati mu jih ni bilo, ampak samo zapisati in sicer čisto tako, kakor so jo narekovala narodova usta in prav nič drugače. Kdor proti temu glavnemu pravilu greši, narodno sloustvo kazi in je spravlja ob veljavo. Taki proizvodi so, kakor narodne pesni, jako kočljiva stvar. Kdor se jih loti z napačnim namenom, da jim pomore do večje dovršenosti, ne doseže drugega nego, da jih spravi ob prirojeno preprostost, milino in ob oni prvotni, vedno sveži pesniški duh, kateri vsaj večino teh narodnih proizvodov prešinja in ki prvi izgine, ako se jih taka roka dotakne. Da take po samovoljnih načelih prenašajo in tedaj pokažene priče vzlasti znanstvenim svrham nikakor ne ugajajo, mi ni treba posebej naglašati. Toliko v obče, ker se nam je bilo vsekako tega predmeta dotakniti. [Kres 1883: 54]

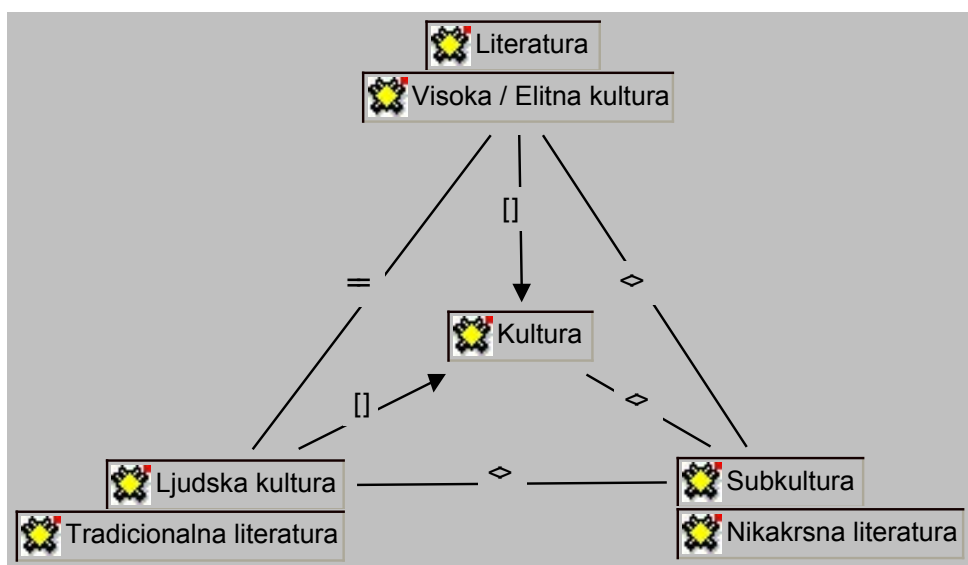
Posegi v ljudsko besedilo znanstveniku onemogočajo delo; izdelki sami so umetnost, ki ne potrebuje znanstvenikove roke, izdelki so kot taki lahko priča narodove kulture in višine njegove kulture, ki je žal v tem smislu pri Francozih in drugih ni več!

Znotraj romantičnih okvirov je posameznik nosilec kulturnih pojavov, priča in posrednik nacionalnega zaklada. Vendar ga raziskovalec zaznava na poseben, netransparenten način. Zanimiv, privlačen je namreč le tisti posameznik, ki lahko reproducira nacionalno splošno dobro. V tem primeru je posameznik nosilec ljudske kulture, je pričevalec avtohtone in avtentične kulture in s tem tudi pričevalec starosti in pomembnosti, npr. pri Grimmu in potem Weinholdu in Mannhardtu nemštva, pri Karadžiću idr. srbstva ali pri Kreku idr. slovenstva. Gre za instrumentalizacijo, ki ponuja intelektualcu, ki se je večinoma rekrutiral prav s podeželja, gradivo in podporo za 'koherentno in zgodovinsko utemeljeno' samopodobo.

RAZMERJE DO LJUDSKE KULTURE

Večina raziskovalcev je izviralala s podeželja, med njimi tudi Gregor Krek. Na podeželju so »spoznavali, doživljali« korenine avtentične ljudske, tudi nacionalne kulture, ki so jo je bilo treba odkriti in objaviti. Večina teh raziskovalcev je ob stiku s subkulturo, s kulturo, ki ni ustrezala niti splošnim kriterijem lepega, meščanskim idealom, zelo verjetno pa tudi ni bila sestavni del časa otroštva do osnovne šole, tj. časa primarne socializacije, občutila nelagodje in ni priznavala subkulture mesta na podeželju. Res je, da je subkultura obstajala, vendar zanje in za nacionalno kulturo ni bila relevantna. Relevantna je bila le tista kultura, ki je lahko postavljala povezavo z visoko kulturo in z narodom (nacija). V tem času je subkultura kot pomembna in raziskovalna tema zanimala le enega opazovalca, tj. Janeza Trdino, zapisoval jo je v svoje beležnice. Te pa so zagledale luč dneva šele dobro stoletje pozneje.

V mrežo lahko povzamemo koncepte kulture in tradicionalne kulture:

Slika 1: Razmerje med različnimi vrstami kulture in literature.

Razmerje med ljudsko kulturo, visoko kulturo in subkulturo, ki so vse del kulture, je enako razmerju med tradicionalno, visoko literaturo in literaturo »štirivrstičnic«. Ljudstvo je nosilec nacionalne in kulturne osnove, ki omogoča slovenskemu narodu svojevrstno identiteto, argumentacija je zelo podobna tisti, s katero se je iskanje izročila zgodilo tudi pri Grkih [Herzfeld 1993].

Krekovo stališče, nekdanj problematično za marsikaterega literarnega zgodovinarja, pomeni oziroma predpostavlja, da tradicionalna (ljudska) in visoka literatura korespondirata ne le na intertekstualni način, ampak da sta konstitutivni za nacionalno zgodovino. Stališče,

da je tradicionalna literatura, ki govori o starih časih, neprecenljiv vir za oblikovanje in utrjevanje identitete, izhaja iz fascinacije nad ljudskim, nad tem, da lahko ljudska kultura postane del narodne literature, narodnega spričevala in kvalitete.

LITERATURA

Baš, Angelos

1984 K slovenskem imenju za etnologijo (1843–1857). *Traditiones* 10–12 (1981–1983): 153–164.

Berger, Peter in Thomas Luckmann

1988 *Družbena konstrukcija realnosti. Razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana, Cankarjeva založba.

Czoernig, Karl Freiherr von

1855–1857 *Ethnographie der oesterreichischen Monarchie*, Wien (3 zvezki).

Dolenc, Janez

2005 Gregor Kreks Lebensweg. *Anzeiger für slavische Philologie* 33: 15–19.

Dolar, Darko

2005 Gregor Krek und die Literaturgeschichte. *Anzeiger für slavische Philologie* 33: 21–30,

Eberhart, Helmut

1994 Von Karl Weinhold bis Rudolf Meringer. Zu den Anfängen der Volkskunde in Graz. V. Jacobeit, W., H. Lixfeld in O. Bockhorn (ur.): *Völkische Wissenschaft*. Wien [etc.]: Böhlau: 403–406.

Fikfak, Jurij

1988a Elementi za branje noviških in etnoloških strokovnih besedil med 1848 in 1860. *Traditiones* 17: 87–109.

1988b (ur.) *Jakob Volčič in njegovo delo*. Pazin.

1999 *Ljudstvo mora spoznati sebe. Podobe narodopisja v drugi polovici 19. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC in Forma 7, Ljubljana.

2003 O Hacquetovih upodobitvah in opisih drugega. *Hacquetia* 2 (2): 37–48.

Hacquet, Balthasar

1778–1789 *Oryctographia Carniolica, oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder. I–IV*. Leipzig: Breitkopf.

1791 *Reise durch die norischen Alpen. Physikalischen und andern Inhalts unternommen in den Jahren 1784 bis 1786 von Hacquet. I*. Nürnberg: Raspische Handlung.

1801–1808 *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven, deren geographische Ausbreitung von dem Adriatischen Meere bis an den Ponto, deren Sitten, Gebräuche, Handhierung, Gewerbe, Religion u. s. w. nach einer zehnjährigen Reise und vierzigjährigen Aufenthalte in jenen Gegenden. I–V*. Leipzig.

Herzfeld, Michael

1993 *Ours Once More: Folklore, Ideology, and the Making of Modern Greece*. Austin: University of Texas Press.

Katschnig Fasch, Elisabeth

1982 Der Fragebogen Erzherzog Johanns von 1810. *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* 85: 362–383.

Klobčar, Marija

2005 Kreks Auffassung von Volksdichtung. *Anzeiger für slavische Philologie* 33: 71–82.

Kotnik, France

1944 Pregled slovenskega narodopisja. V: Ložar, Rajko (ur.), *Narodopisje Slovencev 1*. Ljubljana: Klas: 21–52.

Krek, Gregor

1866 Über die nominale Flexion des Adjectivs im alt- und Neuslovenischen. – *Jahresbericht über die steiermärkisch-landschaftliche Ober-Realschule in Graz für das Jahr 1866* (Graz), 15.

1869 Ueber die Wichtigkeit der slavischen traditionellen Literatur als Quelle der Mythologie. *Jahresbericht über die Steiermärkisch-Landschaftliche Ober-Realschule in Graz* 18. Wien : Leopold Sommer.

1882 Polyfem v národnej tradíciji slovanskej. *Kres* 2: 42–52, 103–115, 155–174.

1883 Razne malenkosti. *Kres* 3: 52–57, 107–112, 159–166, 265–275.

1887 *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte. Akademische Vorlesungen, Studien und kritische Streifzüge*. Zweite völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Graz: Leuschner & Lubensky.

Kuret, Niko

1979a Slovensko narodopisno gradivo v zamejskih zbirkah. *Slovenski etnograf* 30 (1977): 37–55.

1979b Dobje pri Planini ok. 1840–1850. Poskus topografskega prikaza po gradivu »Göthove serije«. *Slovenski etnograf* 30 (1977): 56–69.

1985–1983 Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848: Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1818) in Georga Götha (1842). [1. del, 1., 2., 3. snopič; 2. del, 1. snopič] Ljubljana, SAZU (Gradivo za narodopisje Slovencev; 3/1, 2, 3 in 5/1).

Kutzschenbach, G. v.

1982 *Feldforschung als subjektiver Prozess. Ein handlungstheoretischer Beitrag zu seiner Analyse und Systematisierung*. Berlin, D. Reimer Verlag.

Linhart, Anton Tomaž

1788, 1791 *Versuch einer Geschichte von Krain und derübrigen südlichen Slaven Oesterreichs*. Laibach.

Novak, Vilko

1972 Emila Korytka nemški članki o slovenskem ljudskem izročilu. *Traditiones* 1: 27–50.

1974 Balthasar Hacquet in slovenska ljudska kultura. *Traditiones* 3: 17–68.

1986 *Raziskovalci slovenskega življenja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Rozman, Franc

1970 Socialna struktura naročnikov »Novic« v letu 1845. *Zgodovinski časopis* 24 (1–2): 81–89.

Santonino, Paolo

1992 (1487) *Popotni dnevnik. 1485–1487*. Celovec, Dunaj in Ljubljana: Mohorjeva.

Slavec Gradišnik, Ingrid

2000 *Etnologija na Slovenskem. Med čermi narodopisja in antropologije*. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Thompson, J. B.

1994 Editor's Introduction. V: Bourdieu, Pierre, *Language and Symbolic Power*. Cambridge, Mass., Harvard University Press: 1–34.

Valjavec, Matija

1866 Narodne stvari: priče, navade, stare vere. *Slovenski glasnik* 12.

GREGOR KREK AND THE BEGINNINGS OF SCHOLARLY RESEARCH ON THE CULTURE OF THE OTHER

The discovery of the folk characterizes the 19th century in Slovenia. As part of the study of folk culture, two research paradigms are important: the first is the recognition of the world that the folk lived in as part of trends in political science and the Enlightenment in order to facilitate its treatment, and the second is directed or focused by Romantic efforts on discovering ethnic qualities in the elements of folk culture; that is, to discover evidence of old culture in songs, stories, and material culture, and to thereby confirm the value of self- and national identity.

In the first half of the 19th century there thus appeared, on the one hand, Georg Göth's topographical survey (unpublished in Slovenia), which followed the design and survey of Archduke Johann, and on the other hand collections of folk songs published by Stanko Vraz and Emil Korytko.

Increasing universal education of children from the countryside was also characteristic of this period. One of these children was Gregor Krek, who first attended school in Škofja Loka, then in Ljubljana, and finally at the university in Graz. It was characteristic for many rural children that they received their primary socialization (cf. Berger and Luckmann) in the countryside, and their secondary socialization in an urban setting. For the author, this is one of the many reasons for such a large-scale turn toward the discovery of folk culture, which in many aspects represents the culture of childhood.

Opportunities for the publication of Slovenian texts appeared in the middle of the 19th century, including many dealing with folk culture. Among the various literary genres (reports, travelogues, etc.), there was a gradual appearance of the technical genre for describing the folk and their culture. Among the numerous writers, collectors, and researchers that dealt with folk culture (e.g., Matija Majar, Jakob Volčič, etc.), Gregor Krek stood out because he was a university-trained philologist and was the first professor of Slavic philology at the University of Graz. His research and his publications show that he professionalized the perspective on folk culture and initiated scholarly research on the culture of the Other.

*The search for and self-realization of Germanness (by Karl Weinhold, Wilhelm Mannhardt, etc.) also influenced the intensification of the search for Slavic and Slovenian identity. With his *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte* (Introduction to Slavic Literary History), Gregor Krek demonstrated the scholarly significance and value of Slavic folk culture.*

Doc. dr. Jurij Fikfak
Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana
fikfak@zrc-sazu.si